

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Univerzálé-tan

4.1 lecke – 15 perc

Porphürosz *Eisagógéja* és az univerzálétan története

Az egész európai filozófiatörténetet már kezdetektől fogva foglalkoztatta az a látszólag nagyon egyszerű kérdés, hogy hogyan lehetséges az, hogy numerikusan **különböző** individuális **tárgyak hasonlók** egymáshoz, vagyis hogy vannak olyan **sajátosságaik**, melyek **azonosak**. A tárgyak individualitásának és sajátosságaik általánosságának problémáját az **univerzálékkal** kapcsolatos viták és gondolatmenetek tárgyalják. Az elnevezés a latin *universalis*, *universale* melléknévből ered, melynek jelentése: *általános*. Az elméleti filozófia ezen ága tehát arra a kérdésre keresi a választ, hogy léteznek-e, és ha igen, akkor milyen módon állnak fenn az általános sajátosságok, illetve arra, hogy megismerésünk milyen szerepet játszik abban, hogy elfogadjuk vagy éppen tagadjuk az univerzálé önelló vagy származtatott létezését.

Az univerzálé-vita két legfontosabb megoldási iránya a nominalizmus és a realizmus (a modern trópus-elmélettől most eltekintünk). **Nominalizmus** alatt összefoglalóan azt a nézetet értjük, hogy a világban csak partikuláris entitások léteznek: univerzális entitások nem léteznek, azok puszta szavak (e nézet-típus elnevezése a név jelentésű latin nomen szómól származik, az univerzálé puszta nevek). **Realizmus** alatt ezzel szemben azt a nézetet értjük, mely szerint léteznek univerzálék a partikuláris entitásokon túl. Mindkét irányzatban belül elkülöníthetünk szélsőséges és mérsékelt álláspontokat, ezekről a későbbi leckék során lesz szó.

Antik filozófiatörténeti ismereteink alapján világos, hogy a két klasszikus athéni filozófus, Platón és Arisztotelész metafizikáinak központi eleme volt az univerzálé tárgyalása: Platón ideatana és Arisztotelész kategória-elmélete a maguk módján pontosan az univerzálé-probléma megoldási kísérleteinek tekinthetőek. Ennek ellenére az univerzálékra vonatkozó filozófiai kérdésfeltevéseket tipikusan középkori témának tartjuk. Az európai filozófiatörténet egyik legmeglepőbb ténye az, hogy az univerzálé-tan hatalmas középkori karrierje voltaképpen egy véletlenszerű megjegyzéssel veszi kezdetét.

Történt ugyanis, hogy a Kr. u. 3.században egy Porphyriosz nevű, máskülönben kereszténység-ellenes szövegeiről is ismert hellénizmuskori gondolkodó írt egy Bevezetést (*Eiszagógé*, más címen: *Pentaphónai – Öt szó*)

A főníciai Porphyriosznak, a lykopoliszi Plótinus tanítványának bevezetője, ford. Gergéby György és Pesthy Mónika. Magyar Filozófiai Szemle. 28/3–4. 435–453, ott 435:

Mivel egyézt Arisztotelész kategória-elméletéhez szükséges tudni [...], hogy mi a nem, mi a különbség, mi a faj, mi a sajátosság és mi a járulék [...] rövid ismertetést készítve megpróbálom tömören, mintegy bevezetésszerűen előadni a régiek véleményét, mégpedig a mélyebb kérdésektől tartózkodva, az egyszerűbbeket viszont alkalmasan figyelembe véve. Engedelmeddel nem fogok beszélni például arról, hogy vajon függetlenül léteznek-e a nemek és a fajok, vagy egyedül és pusztán az értelemben vannak, továbbá, ha függetlenül léteznek, akkor vajon testek-e vagy testetlenek, és vajon különállóan, vagy pedig az érzékelhető dolgokban, ill. ezek körül léteznek-e függetlenül – mivel ezek igen mély dolgok, és tüzetesebb vizsgálódásokat kívánnak. [...]

Arisztotelész *Kategóriák* című művéhez. Ebben kísérletet tesz az arisztotelészi kategória-elmélet alapvető terminusainak tisztázására.

Azonban Porphyriosz *Bevezetésének* jelentősége nem abban áll, amit tárgyal, hanem paradox módon abban, amiről nem beszél.

Porphyriosz elővezet három kérdést az univerzálék metafizikai státuszát illetően, majd szerényen visszautasítja megválaszolásukat, mondván, hogy „ezek igen mély dolgok, és tüzetesebb vizsgálódásokat kívánnak”. Ez az kis részlet, ami elindítja az univerzálék tárgyalását annak tipikus középkori formájában. Maga Porphyriosz nem volna túl

jelentős alakja az univerzálé-probléma középkori történetének, azonban művét már a korai középkorban lefordítják latinra, és ezt a szöveget használják az univerzálé problémájának tárgyalására évszázadokon keresztül.

A három **ókori** filozófiai álláspont mindezek ellenére jól kivehető a szövegből:

1. Az univerzálék „egyedül és pusztán az értelemben vannak”: **sztoikus** filozófia álláspontja
2. Az univerzálék „függetlenül léteznek” és „különállóan”: **platonikus** filozófia álláspontja
3. Az univerzálék „az érzékelhető dolgokban, ill. ezek körül léteznek”: peripatetikus (**arisztotelianus**) filozófia álláspontja

Irodalom:

Vincent Spade: [History of the Problem of Universals in the Middle Ages: Notes and Texts](https://pvspade.com/Logic/docs/univers.pdf), <https://pvspade.com/Logic/docs/univers.pdf>

Borbély Gábor: *Az univerzáléprobléma*. In: Boros Gábor: *Filozófia (Akadémiai Kézikönyvek)* 3.3.5. Budapest, Akadémiai, 2007, 348-367. ISBN: 9789630584869

Kérdések:

1. Mi képezi az univerzálé-vita témáját?
2. Milyen alapvető irányai vannak az univerzálék problémájára irányuló filozófiai gondolatmeneteknek
3. Milyen elképzeléseket vallott az univerzálék problémáját illetően a sztoikus, platonikus és arisztotelianus filozófia?